

Gazdik Gyula

Netanjahu közel-keleti rendezési elképzelései (II.)

Jelen írás a 2009-es izraeli választásokat követően ismét miniszterelnöki pozícióba jutott Benjamin Netanjahu politikai arculatának és a közel-keleti rendezésre vonatkozó elképzeléseinek fejlődését megrajzoló tanulmány második része.

Netanjahu 1996 derekán kezdődő hároméves miniszterelnöki ciklusának első felében elhangzó megnyilatkozásai, tárgyalási taktikája, döntései arról tanúskodtak, hogy a politikus leginkább a Menáhém Begin nevével fémjelzett neorevizionista megközelítést igyekezett az 1990-es évek feltételrendszeréhez igazítani. A Likud eszmeiségének egyik neves kutatója szerint az irányzat szellemi atyjának, Zsabotyinszkijnak a felfogását Begin több ponton is radikalizálta. Ilan Peleg, aki a békefolyamattal kapcsolatos izraeli politikai váltásokat a konstruktivista paradigma keretei között vizsgálja – azaz aszerint, hogy a meghatározó politikai tényezők milyen általuk elképzelt identitáselemeket, értékeket állítanak a középpontba – rámutatott arra, hogy Begin a külpolitika formálásakor hét fő elvre támaszkodott. Ezek közé tartozott többek között a nacionalizmus, a külvilággal szembeni gyanakvás, az erőre alapozott jog hangsúlyozása, ha az érdekek úgy diktálják, akkor a nemzetközi normák áthágása, az ellenség démonizálása. Begin reálpolitikai tényezőket figyelembe véve kivonult a Sínai-félszigetről, de Peleg megjegyzi, hogy a revizionista stratégiának soha nem is volt része a Sínai-félsziget megtartása. A Kairóval való békeszerződéssel, s ennek keretében a terület feladásával Begin úgy vélte, hogy Egyiptomot és az

akkor hivatalban lévő Carter-adminisztráció részéről rá nehezedő nyomást semlegesíteni tudja, egyben szabad kezet kap Ciszjordánia, a Gázai övezet és a Golánfennsík feletti ellenőrzés kiterjesztésére. Ennek egyik fő eszköze a települések létrehozásának felgyorsítása volt, melyeknek kialakítását a Likud az arabok lakta települések közelében is bátorította. A cél a népesség összetételében, a település szerkezetében olyan új realitások kialakítása volt, melyek a terület Izraelbe való bekebelezését a későbbiekben lehetővé teszik. Begin és hívei egy palesztin állam létrehozását kategorikusan elleneztek.

A wye-i egyezményhez vezető út állomásai

Netanjahu számára az oslói egyezmények kényszerű örökséget jelentettek, s kezdetől az ebből adódó kötelezettségek teljesítésének elodázására, az addigi rendezési filozófia átalakítására törekedett. A miniszterelnök 1998 januárjában még ennél is tovább ment: a zsidó származású parlamenti képviselők 1998 januárjában tartott jeruzsálemi konferenciáján kijelentette, hogy az oslói megoldás a terror következtében gyakorlatilag már két évvel korábban összemomlott. A Palesztin Nemzeti Hatóság (PNH)

számára „terrormentesen” adtak át területeket, ahol azonban a terroristák száma hamarosan megsokszorozódott. Ezt az ugyanebben a hónapban sorra került amerikai látogatása során a washingtoni Nemzeti Sajtóklubban és más fórumok előtt, így az Izraelben akkreditált diplomáciai testület tagjai előtt május 22-én tartott előadásában is megismételte. Ebben egyenesen úgy fogalmazott, hogy az oslói alapok megrendülésével a béke is továtűnt. A felelősséget a palesztinokra hárította, akik csak beszéltek a terrorizmus elleni harcról, ténylegesen azonban semmit se tettek ellene. Netanjahu persze óvakodott attól, hogy a békefolyamat folytatása előtt teljesen becsapja az ajtót, ami még inkább elmérgesítette volna a viszonyt az amerikai adminisztrációval. A miniszterelnök ebben az időszakban a palesztin államiság lehetőségét még szimbolikus értelemben sem említette.

Az Amerikai Zsidó Bizottság vezető testülete előtt tartott 1998. februári előadásában az ettől való elzárkózást a regionális biztonsági kihívások erősödésével indokolta. Akárcsak miniszterelnöksége első hónapjaiban, a legfőbb veszélyforrásként Irakot és Iránt említette. Hozzátéve, hogy amíg az előbbinél az ENSZ-fegyverzetellenőrzés a fenyegetettséget mérsékelte, az utóbbi esetében a tömegpusztító fegyverek fejlesztését ilyen kontroll nem akadályozza. Teherán segítséget kap más államoktól, s amennyiben a nemzetközi közönség a további támogatást nem akadályozza meg, akkor az iráni rakéták egy éven belül Izraelt, később Európát és Amerikát is elérhetik. Ha a regionális szomszédok második körébe tartozó államok részéről ilyen veszélyekkel kell szembesülni, mindez még katasztrofálisabb helyzetet idézne elő Izrael számára egy palesztin állam létrejöttén, mely esetleg szövetségre lépne velük.

Két hónappal később a *The Washington Post*nak adott nyilatkozatában ismét megerősítette, hogy egy autonóm, Izraelt semmilyen formában nem fenyegető entitást tudna csak támogatni. Az újságírónak a palesztin államisággal kapcsolatos kérdésére azt válaszolta, hogy adott esetben azért ellenzi az „államiság” kifejezést, mivel magába foglalhat olyan jogosultságokat, melyek veszélyesek lehetnek Izraelre nézve.

Netanjahu a revizionista elődökhöz hasonlóan a palesztin államiságot igazából sohasem támogatta: ha egyszer-egyszer ő és a környezete említést tett róla, azt inkább taktikai megfontolások motiválták. Már az oslói egyezmények révén létrejött, az államiság számos attribútumával rendelkező palesztin entitást is túlságosan nagy engedménynek tartotta, de mint politikai realitást elfogadta. Sajtóbeszélgetéseiben e periódusban az izraeli vezető sokszor kitért területi, ezen belül elsősorban Ciszjordánia, vagy ahogy ő nevezte, Júdea és Szamaria stratégiai jelentőségére. A terület 1967-ben történt elfoglalását stratégiai szempontból Izrael Állam létrehozása után a második legfontosabb eseménynek nevezte. A határnak a Jordán folyóig való kiterjesztésével az ország stratégiai mélysége ugyan jelentősen nem növekedett, de az ezer méter magas júdeai-szamariai hegygerinc birtokában Izrael olyan „védőfal” birtokába jutott, mely az ország megszállását, „Földközi-tengerbe szorítását” gyakorlatilag lehetetlenné teszi. A stratégiai helyzet ilyenétől való megváltozása nagy szerepet játszott abban, hogy elindulhatott az a folyamat, mely az Egyiptommal és Jordániával való békeszerződéshez vezetett, s a későbbiekben a palesztinokkal, Szíriával és Libanonnal való békét is magával fogja hozni. Mivel Izraelt nem lehet meghódítani, a háborús opció

lekerül a napirendről, és a szomszédok számára nem marad más út, mint a meg-egyezés.

Ciszjordánia nemcsak stratégiailag, hanem a tradícióra nagyban építő identitás erősítése szempontjából is mindig jelentős volt a revizionista ideológusok, politikusok számára. A terület feletti ellenőrzés megőrzése érdekében Netanjahu politikusi tehetségét maximálisan latba vetette, s bátorította a betelepüléseket. Miniszterelnöki ciklusának végén – Kelet-Jeruzsálemet nem számítva – a telepések száma közel 187 ezer fő volt, vagyis negyvenezerral több, mint a ciklus kezdetén. A megkezdett házépítések száma több mint a duplájára emelkedett. A települések növekedését firtató újságírói kérdésekre Netanjahu gyakorta azt a választ adta, hogy az oslói egyezmény a településpolitika folytatása elé nem emelt akadályokat. A „védőfal-felfogás” bizonyos vonatkozásban Zsabotjinszkij „vasfal”-konceptiójára emlékeztetett.

Az izraeli–palesztin rendezési folyamat megrekedése a második ciklusát a Fehér Házban töltő Clinton adminisztrációjában egyre nagyobb ingerültséget keltett. Az amerikai elnök és Netanjahu 1998. januári washingtoni találkozásán az álláspontokban érzékelhető elmozdulás nem történt. A találkozót megelőző CNN-interjúban Netanjahu nem zárta ki, hogy Ciszfjordániában bizonyos csapat-átcsoportosításokat hajtanak végre, de ehhez az kell, hogy a palesztinok is maradéktalanul hajtsák végre vállalt kötelezettségeiket: harcoljanak a terror ellen, töröljék Chartájukból az Izrael megsemmisítésére vonatkozó részeket, lépjenek fel az uszítással szemben. A találkozót követő napon lezajlott sajtóbeszélgetésen Netanjahu kijelentette, ha azt kéri tőlük, hogy vonuljanak vissza a ciszfjordániai „védőfaltól”, akkor ez az egész békefolyamat összeomlását fogja

eredményezni. Csak olyan területről tudnak visszavonulni, amely a „védőfal” biztonságát nem veszélyezteti. Vagyis a miniszterelnök nem csinált titkot abból, hogy az átadandó területekről az álláspontok jócskán eltérnek egymástól. Azt is az adminisztráció szemére hányta, hogy a holtpontról való elmozdulást szolgáló tervvel tárgyalópartnerei nem rendelkeztek.

Az egyeztetések az elkövetkezendő hónapokban sem hoztak eredményeket. Az ellentéteket tovább éllezte Hillary Clintonnak az izraeli és palesztin fiatalok svájci béketalálkozásán május 6-án elhangzott beszéde. Ebben a first lady kijelentette, hogy egy palesztin állam létrehozása nagyon fontos tényezője lehet a közel-keleti békének. A világszerte nagy feltűnést keltő megállapítás izraeli kormánykörökben nagy vihart váltott ki. Netanjahu néhány nappal később egy CNN-interjúban úgy fogalmazott, hogy a kijelentést magánvéleménynek tekinti, nekik ebben a vonatkozásban más az álláspontjuk. Újra megerősítette, hogy olyan megoldást tudnak csak támogatni, mely lehetővé teszi, hogy a palesztinok önállóan intézzék a saját ügyeiket, ugyanakkor nem rendelkeznek olyan hatalommal, hogy „az ő életüket romba döntsek”.

Nem sokkal később Albright külügyminiszter az érdekeltekkel Londonban közölte Washington rendezési elképzeléseit, melyek főbb elemeit az izraeli sajtó június elején kiszivárogtatta. Az Egyesült Államok az izraeli ellenőrzés alatt álló ciszfjordániai terület 13,1 százalékának több fázisban történő átengedését javasolta a palesztinoknak. A palesztinok elfogadták a tervet, az izraeliek azonban nem, mivel az a csapat-átcsoportosítás következő fázisáról nem rendelkezett. Ők a kérdéses területtől biztonsági okokból három százaléknyi rész eltérő kezelését követelték, amit Washing-

ton hajlandó volt akceptálni. Talán nem teljesen véletlenül Netanjahu a „Nagy Jeruzsálem”-terv bejelentését erre a periódusra időzítette, melyet kormánya június 21-én hagyott jóvá. Az abban körvonalazott elgondolás a város közigazgatási határait nagyban ki akarta bővíteni, ami más tervezett lépésekkel Ciszjordániát ténylegesen kettévágta volna.

Az ellensúlyozó tényezők közé tartozott az is, hogy Netanjahu megpróbálta a libanoni-szíriai kártyát kijátszani, egy meg egyezés lehetőségét e relációkban kitapogatni. A palesztin rendezési folyamatól eltérően az északi szomszédokkal való egyezés kilátásait Netanjahu 1998-ban jóval optimistábban ítélte meg. Sajtónyilatkozataiban, így a BBC-nek adott márciusi nyilatkozatában úgy fogalmazott, hogy elfogadván az ENSZ BT 425. számú határozatát, amilyen gyorsan csak lehet, szeretnének kivonulni Libanonból. De ennek előfeltétele, hogy a bejrúti kormány garantálja a határsáv biztonságát. Szíriai vonatkozásban kárhoztatta az egy helyben topogást, s hangsúlyozta, hogy nem zárkoznak el az előfeltétel nélküli tárgyalásoktól. A dialógus pozitív kimenetele esetén a Golánfennsíkrol való részleges visszavonulás lehetőségét sem zárta ki.

A nyár folyamán a miniszterelnök Ronald Lauder New York-i üzletemberen keresztül titkos tárgyalásokat folytatott a szíriaiakkal, hogy ennek során meddig lett volna hajlandó elmenni, erről megoszlanak a vélemények. Kritikusai úgy vélik, hogy biztonsági garanciák ellenében hajlandó lett volna az 1967-es háború előtti status quo visszaállítására, vagyis a Golán mellett a Kineret-tóhoz való kijutást biztosító kisebb, de stratégiaileg fontos övezet visszaadására, melyet Damaszkusz még az első arab-izraeli háborúban foglalt el. Az „üzlet” végül is azért nem jött létre, mivel a

hadsereg vezetése, Mordechai akkori hadügyminiszter és Saron nem támogatta.

Ha ez igaz, akkor azzal a meglepő tényre szembesülünk, hogy a keményvonalasnak tartott miniszterelnök jóval nagyobb engedelményre lett volna hajlandó, mint az általa sokat kárhoztatott munkapárti elődei, Rabin és Peresz. Hívei közül többen is ezt a variációt tagadják, s hangsúlyozzák, hogy Netanjahu sohasem gondolt a Golán teljes visszaadására. Mindenesetre a *Yediot Ahranot* című lapban 2001 áprilisában közölt megállapodás-tervezetben, melyet Ronald Lauder augusztus 29-én vitt el Asszad szíriai elnöknek, többek közt az olvasható, hogy Izrael az ENSZ BT 242. és 338. számú határozata alapján vissza fog vonulni a Szíriától 1967-ben elfoglalt területekről, s a közös határvonalat az 1923-as nemzetközi döntés alapján fogják kijelölni. A politikus támogatói a dokumentum hitelességét természetesen tagadták.

Az ügy érdekessége persze nem abban rejlett, hogy a jelentős engedmények kilátásba helyezése során Netanjahu meddig ment el, hanem a kérdés stratégiai, ideológiai vonzataiban. Az 1981-ben annektált goláni területet – s úgyszintén Gázát – a revizionista felfogás ha nem is Júdeához, Szamariához hasonló fajsúlyú történelmi régióknak, de Erec Jiszráél részének tekintette. Ennek teljes vagy részleges feladása sértette ugyan a tradíciót, és növelhette a stratégiai kockázati tényezőket, ugyanakkor lehetőséget adhatott arra, hogy a ciszjordániai régió újabb megosztásával kapcsolatos nyomást ellensúlyozza, és felgyorsítsa azokat a folyamatokat, amelyek révén itt visszafordíthatatlan helyzetet teremthetnek. Mivel a kísérlet kútba esett, számos megszorítással kénytelen volt elfogadni az amerikai tervezetet, melyről a palesztinokkal és az amerikaiakkal a nyár folyamán úgyszintén megkezdődtek az

egyeztetések. Augusztus végén palesztin részről elfogadták a 10+3-as formulát, s ezzel megnyílt az út az amerikai csomagról való tárgyalások előtt.

Az ENSZ-közgyűlés nem sokkal később kezdődő ülészakán a palesztin vezető végül is az amerikai–izraeli nyomás hatására elállt attól, hogy bejelentse az autonóm időszak befejezésével a palesztin államiság kikiáltását. Az izraeli kormányfő felszólalásában újra óva intette a palesztinokat az államisággal kapcsolatos egyoldalú lépésektől, érzékeltetve, hogy országa számára csakis az autonómia az egyetlen elfogadható alternatíva. Nem sokat törődve a kijelentésében tetten érhető ellentmondással, hangsúlyozta, hogy a palesztin lakosság közel száz százaléka a PNH ellenőrzése alatt él, a palesztinoknak vannak saját intézményeik, zászlójuk, rendőrségük, így egyáltalán nem jogos többé izraeli megszállásról beszélni. Azt is aláhúzta, országa nagy áldozatot hoz azzal, hogy őseik földjének megosztásáról hajlandó tárgyalni a palesztinokkal. Bejelentette, hogy az átmeneti megállapodásból adódó teendőkről történt egyezség után haladéktalanul tárgyalni fognak a végleges rendezési témákról. Szeptember 28-án a Fehér Házban lezajló hármass találkozóan Arafat, Netanjahu és Clinton megállapodtak abban, hogy októberben tárgyalásokat kezdenek az átmeneti egyezményrel kapcsolatos amerikai tervéről.

A wye-i egyezmény és a választási vereség

A sajtónyilvánosság kizárásával a Maryland állambeli Wye Plantation konferenciaközpontban október 15-én valóban el is kezdődött a tanácskozás, mely az alkudozások során a közel-keleti tárgyalási kultú-

ra számos látványos elemét vonultatta fel. Az ellentétek, az áthidaló megoldások keresése folytán Clinton és közeli munkatársai eredeti szándékuktól eltérően kénytelenek voltak mind aktívabb szerepet vállalni. A tét nagyságát jól jelezte, hogy a kilencnapos adok-kapok alatt a Fehér Ház és a konferenciaközpont közt ingázó elnök összesen 85 órát töltött el a közvetítéssel, de még ez sem volt elég: a legutolsó pillanatban még az Amerikában súlyos betegséggel kezelt jordániai uralkodó jelenlétére is szükség volt az alku tető alá hozása érdekében. Végül is sikerült az utolsó pontokban is dűlőre jutni, s ezzel lehetővé vált, hogy október 23-án ünnepélyes keretek között a Fehér Házban aláírják a Wye Plantation-i megállapodást, mely az izraeli ellenőrzés alatt álló ciszjordániai területből 13 százalékot engedett át a PNH-nak, de úgy, hogy ebből csak tíz százalék kerülhetett a közvetlen és közvetett palesztin ellenőrzése alá. A maradék három százalékot természetvédelmi területnek tekintették, ahol az általános biztonsági ellenőrzés továbbra is izraeli kézben maradt. A palesztinok vállalták, hogy nem változtatják meg ennek az övezetnek a státusát, s nem fogják az itt élők jogait megsérteni. A területek feletti ellenőrzés átadását a megállapodás 12 hét alatt, négy fázisban írta elő, s ezzel párhuzamosan számos, a biztonsági kooperációra vonatkozó szabályt életbe kellett léptetni. Emellett főként a palesztinoknak számos az Oslo–3 egyezményből fakadó kötelezettséget kellett végrehajtaniuk. Az egyezmény előírta a gázai ipari park és nemzetközi repülőtér határidőre történő megnyitását, valamint egy megállapodás mielőbbi megkötését a gázai kikötő megépítéséről és működtetéséről. Az izraeli csapat-átcsoportosítás újabb fázisával kapcsolatos javaslat kimunkálását az egyezmény egy erre a célra felállítandó bi-

zottság feladatává tette. A dokumentum azt is célként fogalmazta meg, hogy 1999. május negyedikéig, vagyis az öt éves átmeneti palesztin autonómia végéig le kell zárni a végleges rendezésről szóló tárgyalásokat. Ezek sikere érdekében vállalták, hogy egyik fél sem fog olyan lépést tenni, amely a Nyugati Partnak és a Gázai övezetnek az Oslo-2 megállapodás szerinti státusát megváltoztatná.

Az aláírást követően Clinton elnök úgy fogalmazott, hogy az izraeli és palesztin nép számára a megállapodás egy újabb lépés az oslói egyezmények ígéretének megvalósításához. De utalt arra is, hogy „a gyűlölet erői” részéről fokozott ellenállással kell számolni, s a továbbhaladás nagyfokú politikai bátorságot igényel. Beszédében az izraeli miniszterelnök hangsúlyozta, hogy az egyezmény révén nagyobb biztonságban érezhetik magukat, mivel első alkalommal fordult elő az oslói egyezmények aláírása óta, hogy palesztin részről konkrét és ellenőrizhető kötelezettségek végrehajtására kerül sor, de figyelmeztetett arra, hogy az állandó békéhez vezető út egyáltalán nem lesz könnyű.

Az egyezmény megszületése után a miniszterelnök mindinkább feloldhatatlan helyzetbe került: a revizionista politikai célok, a támogatói körbe tartozó csoportok érdekei, a legfőbb stratégiai szövetséges Egyesült Államok regionális törekvései közti kényszerű manőverezés lehetőségei mindinkább leszűkültek. A megállapodás a radikális jobboldal mellett a politikus egyik fő bázisát jelentő telepések részéről is heves ellenállást váltott ki. A Knesszetben a bizalmatlansági indítványt csak az ellenzéki Munkapárt segítségével sikerült átvészelnie, a társadalmon belüli megosztottság mindinkább növekedett. Az ekkor a Likud héjái közé tartozó, az addig infrastrukturális tárcát vezető Ariel Saron kül-

ügyminiszteri kinevezése a wye-i tárgyalások előestéjén Netanjahunak politikailag nem sokat segített. Bár az egykori tábornok elismerte, hogy ennél jobb egyezményt az adott helyzetben nem lehetett kötni, de a lelke mélyén azt nem támogatta, s igazából Netanjahu bukására várt. Ezzel ugyanis megnyílt volna előtte az út a Likud-elnöki és a miniszterelnöki poszt megszerzésére. Netanjahu november 16-án az amerikai zsidó szervezetek képviselői előtt tartott jeruzsálemi beszédében a szomszédokkal való békét kormánya és az izraeli zsidók számára elsődleges prioritásnak nevezte. Aláhúzta azonban, hogy csakis a biztonság szem előtt tartása és az illúziókkal szakító realista megközelítés vezethet el a békéhez. Így el kell ismerni egy palesztin entitás meglétét, vállalni kell az ebből adódó következményeket még akkor is, ha nem könnyű megbarátkozni azokkal, hogy valamit fel kell adni Erec Jisráél területéből. Aláhúzta, hogy kormánya tiszteletben tartja az előző kabinetek által kötött szerződéseket. A végleges rendezés kilátásait tekintve a miniszterelnök a problémák ellenére bizakodó volt.

Az egyezmény aláírását a kikényszerített biztosítékok ellenére sokan úgy tekintették, hogy átlépett az általa korábban eltemetett oslói útra. Ezt a véleményt erősíthette a miniszterelnök más hangszerelésű retorikája, de sokkal inkább arról volt szó, hogy megpróbált alkalmazkodni a politikai realitásokhoz. A kabinet többszöri halasztás után végül is november 11-én, a Knesszet pedig 17-én fogadta el a megállapodást. Izrael november 20-án végrehajtotta az első csapat-átcsoportosítást. Ennek azonban nem volt folytatása, aminek számos oka volt: a belpolitikai ellentétek, a társadalmi nyugtalanság fokozódása, a palesztin atrocitások, a terrorakciók szaporodása és a regionális feszültség erősödése azt köve-

tően, hogy az USA és Nagy-Britannia december 16-tól iraki célpontok ellen kiterjedt légitámadásokat indított.

Az újabb iraki krízis előestéjén, az ellene folyó képviselőházi vizsgálat kritikus időszakában Clinton elnök felesége és külügyminisztere társaságában Izraelbe és Gázába látogatott. A tiszteletére adott fogadáson mondott pohárköszöntőjében Netanjahu hangsúlyozta az elnök által meglátogatandó helyiségeknek a zsidó nép történetéhez való szoros kötődését, egyúttal azonban nyomatékosította, hogy „a zsidó nép Dávid király által létrehozott fővárosa Jeruzsálem, sohasem volt és sohasem lesz más népek fővárosa”. Kötődésük a földhöz a történelemben szinte páratlan, s a béke érdekében óriási áldozatot hoztak azzal, hogy a civilizációjuk bölcsőjéhez tartozó terület részéről lemondtak. Netanjahu a wye-i csomag teljesítését a reciprocitás elvének maradéktalan teljesítésétől tette függővé.

Clinton válaszában más hangsúlyokat használt, s burkoltan figyelmeztette a miniszterelnököt a folyamat folytatódásának fontosságára. Emlékeztetett arra, hogy mindegyik amerikai elnök úgy vélte, Izrael biztonsága szempontjából létfontosságú a béke mielőbbi megkötése közte és arab szomszédai között. Clinton hangsúlyozta, nem szabad megengedni, hogy a jövőt terroristák határozzák meg, csakis a tárgyalások eredményeit megvalósító béke hozhat az izraelieknek biztonságot.

Az amerikai elnök a következő nap Gázában részt vett a Palesztin Nemzeti Tanács ülésén, ahol Netanjahu régi kívánságának eleget téve hatálytalanították a Palesztin Nemzeti Chartának az Izrael megsemmisítésére vonatkozó részeit. Azonban a folyamat lefékeződését jelezte, hogy a december 15-én Erezben tartott amerikai–izraeli–palesztin csúcstalálkozót köve-

tő sajtókonferencián Netanjahu és Saron ismét a reciprocitás elvének fontosságát húzta alá, s néhány nap múlva a kormányzat hivatalosan is úgy döntött, hogy csakis a vállalt palesztin kötelezettségek teljesítése esetén folytatják a csapat-átcsoportosításokat.

Ezzel a Netanjahu-kormányzat gyakorlatilag leállította a wye-i csomag teljesítését. A mindinkább súlyosbodó belpolitikai válság megoldására a politikai erők nagy része már decemberben új választások kiírását szorgalmazta. A Knesszet 1999. január 4-én utolsó olvasatban is elfogadta az előrehozott választásokkal kapcsolatos törvényjavaslatot. A hónap végén azonban a Knesszet elfogadott egy olyan indítványt is, hogy az annektált goláni régiót és Kelet-Jeruzsálemet érintő területátadásokról szóló esetleges egyezmények elfogadásához a parlamenti többségi támogatás mellett népszavazáson történő jóváhagyás is szükséges. A kampányidőszakban a Likudon belüli válság növekedett, több neves politikus elhagyta a pártot, melynek miniszterelnök-jelöltje újra Netanjahu lett. A még regnáló kormányzatot kellemtlenül érte, hogy március végén az Európai Tanács berlini ülészakán elfogadott határozat megerősítette a palesztinok önrendelkezési jogának támogatását, de ebbe most első ízben belefoglalták egy állam esetleges létrehozásának alternatíváját is. Az államiság kikiáltásával kapcsolatos válság néhány héttel később nyugvópontra került: a PFSZ Központi Tanácsa, a „kis palesztin parlament” április végén, nem sokkal az öt éves átmeneti palesztin autonómia lejárta előtt olyan döntést hozott, hogy csak az izraeli választások után fog visszatérni az államiság kérdésére.

A május 17-én lezajló izraeli választások során a két versenyben maradt miniszterelnök-jelölt közül Ehud Barak utcahosszal

megelőzte Netanjahut. Az őt támogató Egy Izrael pártszövetség ugyan a vártnál gyengébben szerepelt, de a kialakult parlamenti erőviszonyok alapján a Munkapárt vezérének nem okozott nagy nehézséget az új koalíció felállítása. A fordulattal véget ért Netanjahu sok ellentmondással terhelt első miniszterelnöki időszaka. Az időközben korrupcióval is megvádolt politikus a vereség után lemondott a Likud vezetéséről, átmenetileg visszavonult a politikai élettől, s a csoportosulás élére szeptemberben Ariel Saront választották.

Netanjahu politikai visszatérése, szeptember 11. következményei

A Barak-kormánnyal ismét a konszenzuszos béke hívei kerülnek előtérbe. A mozgástér azonban más volt, mint a kilencvenes évek első felében: az új miniszterelnök láthatóan a kontinuitásra, a korábbi kezdeményezések „új csomagolására” rendezkedett be. A látványosabb fordulat abban állt, hogy Rabinhoz hasonlóan nagy fontosságot tulajdonított az amerikai adminisztrációval való kapcsolatok erősítésének. Mindezek szellemében a wye-i formulát az új munkapárti koalíció sem akarta elhagyni, hanem a korábbi egyezmény izraeli csapat-átcsoportosításokkal kapcsolatos menetrendjét próbálta megváltoztatni. Ez tükröződött az 1999 szeptemberében az egyiptomi Sarm es-Sejkbén aláírt úgynevezett Wye-2 megállapodásban, melynek végrehajtása után a ciszjordániai területek több mint 40 százaléka került közvetlen és közvetett palesztin ellenőrzés alá. Noha az egyezmény a végleges rendezési tárgyalások megkezdését is előírta, ezek hamar zátonyra futottak. Barak 2000 májusában, a kormányprogramban előírt-

nál korábban kivonta az izraeli erőket a mind nagyobb veszteséget okozó libanoni biztonsági zónából. A hadsereg vezetésében is vegyes visszhangot keltő lépést már Netanjahu is fontolgatta. Szintén a korábbi próbálkozások folytatása volt az amerikai közvetítéssel folyó megegyezési kísérlet Szíriával, melyet nem sok választott el a sikertől. A kudarca után ismét a palesztin reláció felé forduló Barak is kísérletet tett a végleges rendezési témák egy lépcsőben történő lezárására. Megfelelő előkészítés nélkül, az amerikai elnökválasztási kampány és Barak meggyengült belpolitikai helyzete miatt 2000 júliusában sebtében összehívott Camp David II. konferencia azonban Jeruzsálem és a menekültkérdés megoldatlansága miatt kudarccal végződött. Az egész oszlói folyamat története során ez volt az első komolyabb próbálkozás arra, hogy a végleges rendezési témákról megállapodjanak. Barak lélektani határon próbált átlépni azzal, hogy az alkufolyamatban Kelet-Jeruzsálem vonatkozásában hajlandó volt egyfajta osztott szuverenitásról tárgyalni. A mind kisebb parlamenti támogatottsággal rendelkező politikus szándékai azonban túl soknak tűntek az izraeli, s kevésnek a palesztin közvélemény számára. A feszültség a palesztin területeken az életfeltételek romlása miatt mindinkább kiéleződött. A települések bővítése, a földkiszajátítások a Barak-kormány időszakában is tovább folytatódtak. Olaj volt a tűzre Saronnak a Templomhegyen tett szeptember 28-i látogatása, melyet követően kirobbant az újabb intifáda. Clinton decemberben váratlanul egy rendezési tervvel rukkolt elő, de az erről kezdődő izraeli-palesztin egyeztetések megszakadtak, s Barak választási veresége az egész kérdést levette a napirendről.

Hosszú ideig tartó vizsgálódás után az ügyészség 2000 őszén elejtette a korrupciós

vádat Netanjahuval szemben. A viszonylag szerény nyugdíja mellett a high-tech ágazatokban működő cégek tanácsadójaként biztos anyagi háttérrel rendelkező politikus előtt ezzel megnyílt az út a politikai életbe való visszatérésre. Az ötvenedik életévéhez közeledő, a médiában egyre gyakrabban felbukkanó Bibi Netanjahu népszerűségi mutatói 2000 nyarától ismét növekedtek, korábbi ténykedésének szűk keresztmetszetei sokak számára gyorsan elhalványultak. A választási vereségét követő hosszú hallgatás után Netanjahu a nyilvánosság előtt, nem egészen véletlenül a Camp David II. tárgyalások időszakában szólalt meg először. Az egyik televíziós interjújában figyelmeztette az Amerikában tárgyaló izraeli delegációt, hogy a palesztin menekültek visszatérése, a Jordánvölgy ellenőrzése, s különösképp Jeruzsálem hovatarozásának kérdésében nehogy engedményeket tegyen a palesztinoknak. Élesen támadta Barakot, s hangsúlyozta, hogy az, aki Jeruzsálem megosztását elfogadja, más izraeli városok felosztásába is bele fog egyezni. Arra biztatta a delegációt, hogy inkább üres kézzel térjen vissza, semmint egy olyan egyezményrel, mely az ország jövőjét kockáztatja.

Karrierje újabb gyors szárnyalásának legnagyobb akadálya Saron volt, először tőle kellett visszaszereznie a Likud vezetését ahhoz, hogy ismét miniszterelnök lehessen. Ezt eleinte könnyebb kihívásnak vélte, nem számolt azonban a tábornok templomhegyi látogatásának következményeivel. Az újabb intifáda nyomán kiéleződő feszültség és Barak térvesztése révén Saron jelentősen növelni tudta támogatottságát a telepések, vallási csoportok körében, akikre Netanjahu is épített. A Likud-vezér Barak feletti 2001. februári győzelme a gyors váltáshoz fűződő reményeket végképp szertefoszlatta.

A 2001. szeptemberi fordulat után a közeli-keleti rendezésre addig kevés figyel-

met fordító új amerikai adminisztráció a terrorizmus elleni háborúnak az iszlám világban várható negatív visszhangja ellensúlyozására rugalmasabb magatartásra próbálta rávenni az izraeli vezetést. Október elején G. W. Bush, elsőként az amerikai elnökök közül, a nyilvánosság előtt is hangot adott egy palesztin állam létrehozása szükségességének. Nyilatkozata Izrael és az USA között átmeneti feszültséghez vezetett, de Washington afganisztáni háborújának vártnál gyorsabb sikere, illetve az újabb súlyos palesztin merényletek után Saron a Fehér Háztól ismét nagyobb cselekvési szabadságot kapott. Az izraeli tisztogató akciók egyre kiterjedtebbé váltak. Ezek kulminációs pontját az Arab Liga nevezetes 2002. márciusi ülése után beindult, a palesztin lakossági központok megszállításához vezető hadművelet jelentette.

Netanjahu politikai megerősödésében a 2001. szeptemberi New York-i és washingtoni terrortámadás nyomán előállt új helyzet jelentős szerepet játszott. A terrorizmus veszélyeire figyelmeztető korábbi megnyilatkozásait „elővéve” az amerikai média ismét fölfedezte, s nagyon sok külföldi meghívást kapott. Három nappal a tragédia után az egyik vezető amerikai hírtelevíziónak, a *Fox News*-nak adott interjújában aláhúzta, hogy Izraelben mélységesen át tudják érezni az amerikai nép megrendülését, mivel hosszú ideje a terrorizmus elleni harc élvonalában vannak. A „militáns iszlám terror” a szabad világ szívét vette célba, a támadás egy újabb látható jele a szabadság és a zsarnokság, a demokrácia és a terrorizmus közti harcnak. Arra a kérdésre, hogy Arafat áll-e terrortámadás mögött, azt válaszolta, hogy a merénylet mögött a terror hálózata, birodalma áll, melyen belül Arafatnak és Oszama bin Ladennek megvan a saját maga „törzsi régiója”. A terror hálózatához tartozó rezsi-

mek és szervezetek felszámolásának elmulasztása bűn az egész emberiség ellen. Utalt arra, hogy a militánsok Izraelt azért gyűlölik, mert Amerikával közös értékek képviselője a térségben, így tiszteletben tartja az emberi szabadságjogokat, a sajtószabadságot és a szabad választás lehetőségét. Mindezen értékek biztosítása miatt Amerikát Nagy Sátánnak tartják, őket „csak Kis Sátánnak”. A terroristáknak megvan az akaratuk, de nincs meg a hatalmuk a szabad világ elpusztítására, Amerikának és szövetségeseinek megvan a hatalma, de nincs kellő akarata a terroristák megsemmisítésére. Mielőtt még nem lesz túl késő, határozottan kell cselekedni: „vagy ők törölnek el bennünket vagy mi őket”. A választóvonalak érzékeltetésére utalt, hogy a terrortámadás hírére a palesztin területeken és szerte a Közel-Keleten az emberek örömtáncot lejtettek. Hosszúra nyúlt interjút azzal zárta, hogy bízik az amerikai vezetésben, az amerikai népben, s összefogva győzni fognak.

A „terrorhálózatba” sorolható állami és nem állami szereplőket a kormány reformbizottsága előtt szeptember 20-án tartott meghallgatásán pontosította. Az előbbieik közé sorolta Iránt, Irakot, Szíriát, Afganisztánt, Szudánt, a PNH-t, az utóbbiak közé pedig a Hezbollahot, a Hamászt, az Iszlám Dzsihadot, a Fatahhoz kapcsolódó szerveződések, az al-Káidát, hozzátéve, hogy ennek titkos sejtjei Egyiptomban, Szaúd-Arábiában, Jemenben is megtalálhatók. Szerinte a terrorhálózat megteremtésének útján az első lépés Khomeini rendszerének létrejötte volt. További fontos állomás volt az afganisztáni háború, ahol a szovjet kivonulás után az itt harcoló iszlámisták, köztük Oszama bin Laden úgy vélték, hogy az igazhitű muszlimok arattak győzelmet a hitetlenek felett. Szerepet játszott Szaddám Huszein rendszerének megkímélése az

Öböl-háború után, valamint Arafat „terrorista enklávéjának” létrejötte. Korábbi elgondolásaival ellentétben a libanoni kivonulást itt már kárhóztatta, mivel ebből a terroristák csak inspirációt nyerhettek.

A fenti, szándékosan leegyszerűsített vélekedéseinek főbb tartalmi elemeit számos más megnyilatkozásában megismételte. Különösképp feltűnő volt a palesztin vezetés nem egyszer szélsőséges hangvételű lejáratása, a terroristák táborába sorolása. A második intifáda időszakában elhangzó megállapítások közvetve az Arafat-féle vezetés eltávolítására biztattak, mely még tágabb lehetőséget adna a palesztin rendezésnek az izraeli stratégiai érdekek alá rendelésére. A korábbi tapasztalatok tükrében feltűnő volt az amerikai vezetésbe vetett bizalmának, a szoros együttműködés fontosságának hangsúlyozása. Ennek fő oka az volt, hogy a 2001 januárjában Washingtonban hivatalba lépő republikánus adminisztráció külpolitikai vonalának formálásában a hozzá eszmeileg közel álló neokonzervatív, evangelista keresztény hatalmi csoportok meghatározó szerepet játszottak.

2002. április 10-én lehetőséget kapott arra, hogy az amerikai szenátus tagjai előtt fejtsse ki elgondolásait, ami politikai befolyásának látványos növekedését jelezte. Ebben többek közt üdvözölte Bush eltökéltségét, hogy a terroristák és az őket támogató rezsimek közt nem tesz különbséget. Ennek bizonyítékát látta abban a „hatalmas csapásban”, melyet az amerikaiak az al-Káida fő bázisának otthont adó tálib kormányzatra mértek. Furcsa logikával megjegyezte, hogy morálisan egyáltalán nem lehet egyenlőségjelet tenni az amerikai katonai akció több ezer afgán áldozata és a 2001. szeptemberi terrortámadás áldozatai közé. Az előbbieik egy igazságos háború akaratlan áldozatait, utóbbiak egy szándékos akcióé. Szerinte az izraeli pol-

gárok elleni szándékos támadások áldozatait a nemzetközi közösség „szégyenletes módon” azonosan kezeli a terrorizmus elleni harc véttelen palesztin polgári áldozataival. Figyelmeztetett arra, hogy az afgán háborút csak az első lépésnek lehet tekinteni, s a terrorizmust támogató összes rezsimre sort kell keríteni. Hangsúlyozta, hogy Izrael akár egyedül is kész arra, hogy megvédje országa, a szabad világ érdekéit, s helyreállítsa az erodálódó elrettentő erőt a Közel-Kelet e fontos részében. Országa fő feladatai közé sorolta Arafat „terrorista rendszerének” megsemmisítését, az oslói folyamatot ellehetetlenítő palesztin vezető száműzését, s a főbb palesztin lakossági centrumok fizikai elválasztását az izraeliektől. Netanjahu a palesztinok elleni hadműveletek időszakában elhangzó beszédét nyilvánvalóan egyeztetette Saronnal, s helyzetéből adódóan megtehetette, hogy például Arafat sorsát illetően kísérleti léggömböket is eregessen.

A Fehér Ház az izraeli kormánnyal egyeztetve tavasszal elkezdte egy rendezési terv kidolgozását, melynek főbb elemeit Bush június 24-én ismertette. Az általa felvázolt, három szakaszból álló útiterv palesztin oldalon átfogó reformok végrehajtását, a terrorral szakító új palesztin vezetés megválasztását szorgalmazta, melyek megnyitnák az utat egy ideiglenes határokkal rendelkező, korlátozott szuverenitású, majd 2005-re egy végleges határokkal rendelkező, demokratikus palesztin állam létrehozásához. Az elnök csak általánosságban szólt az izraeli településpolitikai leállításának, a többi végleges rendezési téma megoldásának szükségességéről. Bush izraeli érdekeknek kedvező javaslati nemzetközileg eléggé vegyes visszhangot keltettek.

Az ezt követő hónapokban a belpolitikai ellentétek kiéleződtek, magán a Likudon

belül pedig Saron és Netanjahu ellentétei borzolták a kedélyeket. A volt miniszterelnök a kormányfő tevékenységét éles kritikával illette. Többek közt a szemére hányta, hogy elhanyagolja a gazdasági–szociális kérdéseket, s a palesztinokkal szembeni katonai lépéseknél nem kellőképp következetes. Netanjahu a nemzeti egységkormány szétesésének időszakában, 2002 novemberében külügyminiszterként került a kormányba. A következő év januárjára kiírt választások előtt nem sikerült elérnie, hogy ő legyen a Likud első számú jelöltje. A választásokat, ahol visszatértek a listás rendszerre, nagy fölénnyel a Likud nyerte meg. A politikai karrierje csúcspontjára érkező Saron riválisának a súlyos gazdasági problémák közepette a cseppet sem hálás feladatot jelentő pénzügyi tárcát kínálta fel, amit az kénytelen-kelletlen elfogadott.

A gázai kivonulás és az ezt követő időszak útkeresése

Az Irak ellen március 20-án elindított, a Szaddám-rendszer megdöntését eredményező háborút az izraeli vezetők lelkesen üdvözölték. Ezt követően április végén hozták nyilvánosságra Washingtonban az útiterv végleges szövegét, melyet az izraeli kormány számos feltétellel májusban elfogadott. A kezdeményezés azonban az év végére zsákutcába került. Saron alternatívaként a gázai egyoldalú kivonulás tervén munkálkodott. A települések és katonai bázisok kiürítését tartalmazó javaslat parlamenti jóváhagyása, a döntés 2005 szeptemberében befejeződő végrehajtása a telepések támadásának keresztüzébe került. A kivonulás koalíciós válságot idézett elő, és nagyon megosztotta a Likudot. Netanjahu, aki pénzügyminiszterként sikeres stabilizációt hajtott végre – igaz, ezért a

társadalomnak nagy árat kellett fizetnie –, a gázai evakuációt élesen ellenezte, s tiltakozásul augusztusban megvált a posztjától. Az ellentétek miatt a miniszterelnök és támogatói novemberben kiváltak a Likudból, és létrehozták a Kadima Pártot. A politikailag rendkívül meggyengült csoportosulás vezetését Netanjahunak decemberben sikerült megszereznie. A revizionista felfogásban Erec Jiszráél részének tekintett Gázai-övezet feladását a Saron által hangoztatott biztonsági indokok alapján sem tudta elfogadni. Még a választások előtt súlyos betegsége következtében Saron végleg kivált a politikából, de újonnan létrehozott csoportosulása nagy fölényrel megnyerte a választásokat. A Likud ezzel szemben történetének súlyosabb vereségét szenvedte el, mindössze 12 mandátummal a negyedik helyre szorult a Knesszetben.

A balul sikerült választások után adott hosszabb interjújában a kudarcot az ideológiai megosztottsággal, a gazdaságpolitikája miatti elégedetlenséggel magyarázta. Nevének említése nélkül Saront hibáztatta, aki szerinte szándékosan szakította ketté a pártot. A beszélgetés talán legérdekesebb része az volt, amikor Netanjahu számot vett a politikai realitásokkal, s a jövőbe tekintve hangsúlyozta, szerinte nem valószínű, hogy Izrael a jövőben megkísérelné az övezet ismételt elfoglalását és ott zsidó telepek létrehozását. Személy szerint ő maga sem hajlana erre. A Kadima vezetőjének, Olmert miniszterelnöknek a tervét, hogy a ciszjordániai biztonsági „válaszfaltól” keletre lévő telepeken élő nagyszámú zsidó lakosságot 2010-ig áttelepítik, nem tartotta reálisnak. Ennek költségei ugyanis aláásnák az izraeli gazdaságot, és a nemzetközi közösség a biztonsági rendszer vonalát soha sem ismerné el érvényes határnak. Egyértelmű nemzetközi támogatottsága csak an-

nak lenne, ha országa visszavonulna az 1967-es határokig. Figyelmeztetett arra, hogy ha Olmert ezen az úton indul el, egyáltalán nem garantált a biztonság, s kedvezőtlen alkupozícióba hozza Izraelt. Netanjahu a végleges rendezést a palesztinokkal csak akkor tartotta lehetségesnek, ha az iráni politika más irányt vesz, s a tömegek elfordulnak a Hamásztól. A területi kérdéseket illetően elképzelése a korábbi évekhez képest gyakorlatilag nem változott, továbbra is érvényesnek tekintette az 1997-ben körvonalazott „Allon Plus”-tervet. A két állam-megoldással kapcsolatban óvatosan fogalmazott, kiemelte, hogy csak az egyértelmű realitásokról lehet tárgyalni, nem pedig az ideákról, s ő elismeri a realitásokat. Arra a kérdésre, elfogadja-e, hogy Nagy-Izrael nem hozható létre, s az út végén meg egyeznek a júdeai és szamariai hegygerinc vonaláig húzódó települések kiűréséről, hogy létrejöhessen egy demokratikus zsidó és palesztin állam, a politikus azt felelte, nem híve a föld felosztásának, de elismeri a kialakult realitásokat. Leszögezte, nem fogják az „óramutatót visszafelé forgatni”, de egyértelművé tette azt is, hogy nem fogja a viszonzás nélküli, presszió hatására történő evakuációt támogatni. Az iráni nukleáris veszélyt szélesebb történelmi dimenzióba helyezve hangsúlyozta, hogy Nagy Sándor óta a Nyugat mindig győzedelmeskedett a „barbárok felett”, most azonban fennáll annak a veszélye, hogy elmaradott, fanatikus államok jutnak tömegpusztító fegyverhez. A Begin-doktrínát (Begin annak idején – úgy értékelve, hogy potenciálisan egzisztenciális veszélyt jelent – 1981-ben lebombáztatta a Bagdad mellett épülő osziraki atomreaktort) továbbra is érvényesnek, de a cél eléréséhez csak az egyik lehetőségnek tartotta.

Az interjú nagy fontosságú volt Netanjahu stratégiai elképzeléseinek megértése

szempontjából. A politikai realitásokkal számot vető, a megszokottnál jóval kevesebb hangzatos fordulatot, több új elemet tartalmazó elképzelések a két állam-megoldás lehetőségét végeredményben nem zárták ki. Igaz, ennek elérését egy tágabb időkeretben, a regionális feltételrendszer módosulásával összhangban tartotta lehetségesnek. Az iráni veszély kihatásaival későbbi megnyilatkozásaiban is sokat foglalkozott, de ezt a Kadima vezette koalíció tevékenységének bírálata, a tömegbázis kiszélesítésének szándéka is egyre inkább áthatotta. Az Olmert-kormány rendezési elképzeléseit gyakorta úgy állította be, hogy azok elősegítik az iráni szándékok megvalósulását. Többször is kijelentette, hogy palesztin oldalon az együttműködést egy Abbásznál határozottabb palesztin partnerrel tudja csak elképzelni.

Már 2007 őszi beszédeiben, tehát a Hamász gázai hatalomátvétele után utalt arra, hogy Ciszjordániában a biztonsági ellenőrzést jórészt izraeli kézben kell tartani, s az adott helyzetben főképp az itt élő populáció gazdasági boldogulását kell elősegíteni.

Netanjahu első miniszterelnöki időszakában, illetve a 2001. szeptemberi fordulat után elhangzó, gyakorta kemény megnyilatkozásai alapján olyan politikusnak mutatkozott, aki a célkitűzéseit megpróbálja minden eszközzel érvényesíteni, a háborúban megszerzett területekhez foggalkörömmel ragaszkodik, de az egyértelmű politikai realitások hatására az ideológiai szempontok helyett a pragmatizmusnak biztosít elsőbbséget. 2009 márciusában kezdődő második miniszterelnöksége e téren újabb próbatételek elé állította. ■

Irodalom

Gilbert, Martin: *Izrael története*. Budapest, 1998, Pannonica.

Netanjahu, Benjamin: *Harc a terrorizmus ellen*. Budapest, 1997, Alexandra.

Gazdik Gyula: Netanjahu és a közel-keleti béke. *Társadalmi Szemle*, 1998. 6. szám. 42–56. o.

Gazdik Gyula: A Clinton-kormányzat és a Közel-Kelet. *Valóság*, 1998. 3. szám. 88–103. o.

Sofer, Sasson: *Begin: an anatomy of leadership*. Oxford, 1988, Basil Blackwell.

Mendes-Flohr, Paul – Reinharz, Jehuda (eds.): *The Jew in the Modern World. A Documentary History*. Oxford University Press, 1980.

Peleg, Ilan: *Can the Israeli Right make Peace? Constructivist and Institutional Dilemmas of an Ideological Bloc*.

http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/7/2/7/8/pages72780/p72780-1.php.

<http://www.mfa.gov.il/mfa/government/speeches%20by%20israeli%20leaders/1998/>.

<http://www.mfa.gov.il/mfa/government/speeches%20by%20israeli%20leaders/1999/>.

<http://www.mfa.gov.il/mfa/archive/speeches/>.